

I

(Ψηφίσματα, συστάσεις και γνωμοδοτήσεις)

ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

459η ΣΥΝΟΔΟΣ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑΣ ΤΗΣ 20ΗΣ ΚΑΙ 21ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2010

Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Φροντίδα και αγωγή παιδιών νηπιακής ηλικίας»

(γνωμοδότηση πρωτοβουλίας)

(2010/C 339/01)

Εισηγήτρια: η κα. **HERCZOG**

Στις 14 Ιουλίου 2009, και σύμφωνα με το άρθρο 29, παράγραφος 2, του εσωτερικού κανονισμού της, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή αποφάσισε να καταρτίσει γνωμοδότηση πρωτοβουλίας με θέμα:

Φροντίδα και αγωγή παιδιών νηπιακής ηλικίας (γνωμοδότηση πρωτοβουλίας).

Το ειδικευμένο τμήμα «Απασχόληση, κοινωνικές υποθέσεις, δικαιώματα του πολίτη» στο οποίο ανατέθηκε η προετοιμασία των εργασιών της ΕΟΚΕ, υιοθέτησε τη γνωμοδότησή του στις 4 Δεκεμβρίου 2009.

Κατά την 459η σύνοδο ολομέλειας, της 20ης και 21ης Ιανουαρίου 2010 (συνεδρίαση της 20ης Ιανουαρίου 2010), η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή υιοθέτησε με 194 ψήφους υπέρ και 3 αποχές την ακόλουθη γνωμοδότηση.

Προοίμιο

Τα κράτη μέλη είναι επιφορτισμένα με την ευθύνη της φροντίδας και αγωγής όλων των παιδιών στην επικράτειά τους. Υπάρχουν διάφορες μορφές αγωγής και φροντίδας με την ονοματολογία, το περιεχόμενο και τους επιδιωκόμενους στόχους να έχουν διαφοροποιηθεί τα τελευταία 15 χρόνια. Το ίδιο ισχύει και για τον ορισμό και την ορολογία της φροντίδας παιδιών νηπιακής ηλικίας. Η αγωγή και η φροντίδα των παιδιών δεν αφορά μόνο την παροχή στο παιδί ασφαλούς περιβάλλοντος, αλλά και την αγωγή και τη φροντίδα που χρειάζεται ένα παιδί προκειμένου να ανατραφεί σωστά, να αναπτύξει τις ταλέντα του λαμβάνοντας όλη την αναγκαία συναισθηματική, φυσική, κοινωνική και εκπαιδευτική υποστήριξη. Η αγωγή και η φροντίδα παιδιών νηπιακής ηλικίας συνίσταται σε ένα ευρύ σύνολο υπηρεσιών για τα νεογνά έως και τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η

εξωσχολική φροντίδα περιλαμβάνει όλες εκείνες τις υπηρεσίες που παρέχονται στα παιδιά μετά τις ώρες του σχολείου, δηλαδή τα απογεύματα, τα σαββατοκύριακα και τις σχολικές αργίες και διακοπές.

1. Συμπεράσματα και συστάσεις

1.1 Η ΕΟΚΕ αναγνωρίζει και υποστηρίζει τις προσπάθειες που καταβάλλει η Επιτροπή και τα κράτη μέλη να αναπτύξουν και να ενισχύσουν την ποιοτική, οικονομικά προσιτή και ανοικτή σε όλους φροντίδα των παιδιών, συμπεριλαμβανομένης της προσχολικής αγωγής και των εγκαταστάσεων φροντίδας. Παράλληλα, θα πρέπει να ληφθούν αρκετά μέτρα έτσι ώστε να αναβαθμιστούν οι παρεχόμενες υπηρεσίες σε όλα τα παιδιά.

1.2 Η ΕΟΚΕ αναγνωρίζει τη σημασία μιας σφαιρικής και διεξοδικής προσέγγισης του θέματος της φροντίδας των παιδιών για την πληρέστερη κατανόηση των αλληλένδετων διαδικασιών και τη διασφάλιση της ατομικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Τα κράτη μέλη πρέπει να προσφέρουν στα άτομα και στις οικογένειες τη δυνατότητα να επιλέγουν και να αποφασίζουν οι ίδιοι τη μορφή και τη διάρκεια της φροντίδας που θα λάβει το παιδί τους. Σε αυτό το πλαίσιο, οι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής φορείς οφείλουν να εξετάσουν τις διαφορετικές ανάγκες, τις συγκρουόμενες αξίες και τα αντικρουόμενα συμφέροντα όσον αφορά τα ακόλουθα θέματα:

- το συμφέρον του παιδιού⁽¹⁾
- τη στήριξη και επιμόρφωση των γονέων, την ανάληψη ευθυνών
- δημογραφικά ζητήματα (συμπεριλαμβανομένου του χαμηλού ποσοστού γεννητικότητας και του ραγδαία αυξανόμενου αριθμού συνταξιούχων)
- τις ανάγκες της αγοράς εργασίας
- την εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση
- την ισότητα ευκαιριών για άνδρες και γυναίκες
- τις διαφορές στην γεωγραφική κατανομή (πόλεις, υπαίθρος, απομακρυσμένες περιοχές),
- το συνδυασμό του επαγγελματικού, του οικογενειακού και του ιδιωτικού βίου
- την ποιοτική, οικονομικά προσιτή και ανοικτή σε όλους αγωγή και φροντίδα των παιδιών
- την ενεργό συμμετοχή στα κοινά
- την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών
- την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

1.3 Η ΕΟΚΕ αναγνωρίζει τις διαφορές που παρουσιάζουν οι εθνικές οικογενειακές πολιτικές και, κατά συνέπεια, οι πολιτικές που ακολουθούνται στο θέμα της φροντίδας των παιδιών. Ωστόσο, οι στόχοι της Βαρκελώνης και τα άλλα σχετικά έγγραφα της ΕΕ οριοθετούν μάλλον γενικότερους στόχους⁽²⁾

1.4 Η ΕΟΚΕ τονίζει ότι πρέπει να δοθεί έμφαση σε συγκεκριμένες ομάδες παιδιών, με προτεραιότητα στις πιο ευπαθείς ομάδες παιδιών με ειδικές ανάγκες, αναπήρων, παιδιών μεταναστών, από εθνοτικές μειονότητες, κοινωνικά αποκλεισμένων, καθώς και εκείνων που ζουν χωρίς τους γονείς τους και για τα οποία η παρεχόμενη φροντίδα είναι ιδιαίτερα σημαντική όσον αφορά την προετοιμασία τους για το σχολείο και την επιτυχή τους φοίτηση σε αυτό. Επίσης, η ΕΟΚΕ ζητά να λάβουν οι γονείς αυτών των παιδιών επιπλέον στήριξη.

(1) Στο πλαίσιο της στρατηγικής της Επιτροπής για την «στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα δικαιώματα του παιδιού» που εγκαινιάστηκε στις 04 Ιουλίου 2006 (ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r12555.htm>).

(2) Τον Μάρτιο του 2002, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης αναγνώρισε τη σημασία της φροντίδας των παιδιών για την οικονομική ανάπτυξη και την προαγωγή των ίσων ευκαιριών και κάλεσε τα κράτη μέλη «να εξαλείψουν τα αντικίνητρα στη συμμετοχή των γυναικών στην εργασία και να επιδιώξουν, λαμβάνοντας υπόψη τη ζήτηση δυνατοτήτων βρεφονηπιακής μέριμνας και τα εθνικά συστήματα παροχής, έως το 2010 την παροχή βρεφονηπιακής φροντίδας για το 90 % τουλάχιστον των παιδιών μεταξύ της ηλικίας των 3 ετών και της ηλικίας της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης και για το 33 % τουλάχιστον των παιδιών ηλικίας κάτω των 3 ετών».

1.5 Η ΕΟΚΕ, σύμφωνα με την κοινωνική ατζέντα και τα λοιπά σχετικά έγγραφα πολιτικής, θεωρεί την ποιοτική φροντίδα των παιδιών ευκαιρία να αναβαθμιστεί η ποιότητα ζωής και να βοηθηθούν όλα τα μέλη κάθε οικογένειας να συνδυάσουν τον επαγγελματικό με τον οικογενειακό και τον ιδιωτικό τους βίο, παράλληλα με την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και την αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος.

1.6 Η ΕΟΚΕ επιδοκιμάζει την παροχή διαφορετικών τύπων φροντίδας και λοιπών υπηρεσιών για διάφορες ηλικιακές ομάδες παιδιών δηλαδή όχι μόνο για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, αλλά και με τις εξωσχολικές δραστηριότητες, τις δραστηριότητες αναψυχής και τις άτυπες εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Πρέπει να παρέχονται ποιοτικές και οικονομικά προσιτές υπηρεσίες για όλα τα παιδιά.

1.7 Ο τομέας της φροντίδας των παιδιών σημειώνει ραγδαία ανάπτυξη. Εντούτοις, ζητήματα όπως η αξιολόγηση και αναγνώριση προσόντων, η ισόρροπη συμμετοχή των δύο φύλων, το κύρος και οι απολαβές των εργαζομένων στις επίσημες αλλά και ανεπίσημες υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών χρήζουν περαιτέρω βελτίωσης και ενίσχυσης προκειμένου να υπάρξει ένα πιο πολυσύνθετο σύνολο υπηρεσιών κατ'αντιστοιχία προς τις ποικίλες ανάγκες. Ενώ σκοπός είναι η διασφάλιση φροντίδας και αγωγής για όλα τα παιδιά, θα δεν θα πρέπει να λησμονούμε ότι, παράλληλα, απαιτείται μια ευέλικτη, βιώσιμη και προσεκτική προσέγγιση στην παροχή ευρέος φάσματος υπηρεσιών που θα καλύπτει τις ανάγκες και τα δικαιώματα διαφορετικών ομάδων παιδιών.

1.8 Οι ανάγκες των οικογενειών και των παιδιών που ζουν σε μειονεκτικές και απόμακρες περιοχές και περιφέρειες πρέπει να καλυφθούν με αρτιότερο και πιο σύνθετο τρόπο, με τη συμμετοχή των κοινοτήτων και με κρατική στήριξη. Οι διάφορες μορφές υπηρεσιών –ολοκληρωμένες, οικιακές, γονικής στήριξης κ.τ.λ.– μπορούν να ανταποκριθούν στις διαφορετικές ανάγκες των παιδιών και των οικογενειών τους.

1.9 Η ΕΟΚΕ τάσσεται σαφώς υπέρ της αναγνώρισης της ευθύνης των κρατών μελών και της ολοένα αυξανόμενης δέσμευσης των κοινωνικών εταίρων να συμβάλλουν στην παροχή καλύτερων ευκαιριών καθολικής και ευέλικτης φροντίδας και αγωγής σε όλα τα παιδιά• παράλληλα δε καλούνται να συνεισφέρουν με κάθε δυνατό τρόπο στη διάδοση και στην αξιοποίηση αυτών των ευκαιριών. Οι εργοδότες μπορούν οι ίδιοι να παράσχουν υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών ή να προσφέρουν οικονομική ενίσχυση. Επίσης, οι διάφοροι οργανισμοί και οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών μπορούν να ευαισθητοποιήσουν τους απανταχού φορείς, καθώς και να ενισχύσουν την εξελισσόμενη διαδικασία εκτίμησης και αξιολόγησης. Τα κράτη μέλη έχουν, εξάλλου, τη δυνατότητα να εισαγάγουν φορολογικά κίνητρα για τους εργοδότες, προκειμένου οι τελευταίοι να μεριμνήσουν για την παροχή αγωγής και υπηρεσιών φροντίδας στα παιδιά.

1.10 Σύμφωνα με τις κοινές αρχές και τη σφαιρική προσέγγιση της ευελιξίας με ασφάλεια, η ΕΟΚΕ θεωρεί ότι η πρόταση πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα των δυσκολιών και των αναγκών που χαρακτηρίζουν το έργο της φροντίδας και της εκπαίδευσης παιδιών κάτω των 3 ετών και σχολικής ηλικίας. Έχοντας ήδη αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, η χρήση του ελαστικού ωραρίου για τους γονείς αποτελεί αποδεδειγμένα ένα χρήσιμο μέτρο στη συγκεκριμένη περίπτωση.

1.11 Καθοριστικός επίσης είναι ο ρόλος των κοινωνικών εταιρών στη στήριξη του έργου των κρατών μελών να εφαρμόσουν τις πολιτικές αγωγής και φροντίδας των παιδιών ακολουθώντας σφαιρική προσέγγιση.

2. Ιστορικό

2.1 Η σύσταση του Συμβουλίου 92/241/ΕΟΚ για τη φύλαξη των παιδιών, η οποία προτείνει ορισμένα ποιοτικά κριτήρια για τις υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών το 1992, έχει ήδη καταδείξει τη σημασία της φροντίδας των παιδιών. Ωστόσο, έκτοτε, τόσο το φάσμα όσο και ο προσανατολισμός της φροντίδας των παιδιών έχουν διαφοροποιηθεί σε μεγάλο βαθμό. Το 1996, το Δίκτυο για τη φροντίδα παιδιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επικεντρώθηκε στους στόχους που αφορούν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών στα παιδιά νηπιακής ηλικίας και όχι στον αριθμό ή στην αναλογία των παιδιών που δέχονται οι εγκαταστάσεις αγωγής και φροντίδας.

2.2 Στην ΕΕ των 25 ⁽³⁾, ο αριθμός των παιδιών κάτω της ηλικίας υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης εκτιμάτο στα 30 εκατομμύρια. Επί αυτού του συνόλου, σε λιγότερο από το 25 % των παιδιών κάτω των 3 ετών παρέχονταν επίσημες υπηρεσίες φροντίδας, ενώ για τα παιδιά ηλικίας από 3 ετών μέχρι την ηλικία έναρξης της σχολικής φοίτησης, το αντίστοιχο ποσοστό ξεπερνούσε το 80 %. Σημειώθηκαν δύο βασικές διαφορές μεταξύ των κρατών μελών, αναλόγως με τις εκάστοτε εθνικές πολιτικές, τα συστήματα χορήγησης άδειας μητρότητας και γονικής άδειας, τα ήθη και τα έθιμα. Παρατηρήθηκαν επίσης σημαντικές αποκλίσεις ως προς τη μορφή και την ποιότητα των υπηρεσιών φροντίδας, καθώς και τον χρόνο και τις ημέρες φύλαξης των παιδιών.

2.3 Οι υπηρεσίες φροντίδας και αγωγής παιδιών νηπιακής ηλικίας βρίσκονται σε διαφορετικά στάδια ανάπτυξης στα κράτη μέλη της ΕΕ και εξακολουθούν να αποτελούν μια από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες αγορές στον κλάδο της παροχής φροντίδας στην Ευρώπη. Τούτο οφείλεται εν μέρει στους στόχους της Βαρκελώνης, ωστόσο απαιτείται ακόμα μεγαλύτερη προσπάθεια προκειμένου να διασφαλιστεί η δυνατότητα πρόσβασης όλων των παιδιών στις διάφορες μορφές παροχής φροντίδας, με γνώμονα τις διαφορετικές καταβολές και ανάγκες του κάθε παιδιού και οικογένειας.

2.4 Η σημασία της παροχής ποιοτικών υπηρεσιών φροντίδας ως ουσιαστικού στοιχείου στην προσπάθεια να επιτευχθεί η ισότητα των δύο φύλων και η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας έχει αναδειχθεί από την Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και έχει συμπεριληφθεί στους στόχους της Βαρκελώνης του 2002. Αποτυπώνεται δε και στη στρατηγική της Λισσαβώνας του 2000 και του 2008. Στην έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την υλοποίηση των στόχων της Βαρκελώνης όσον αφορά τις υπηρεσίες φροντίδας για παιδιά προσχολικής ηλικίας, αναλύονται τα επιτεύγματα και οι λοιπές υποχρεώσεις στον συγκεκριμένο κλάδο. Τα κράτη μέλη καλούνται να «εξαλείψουν τα αντικίνητρα στη συμμετοχή των γυναικών στην εργασία [...], λαμβάνοντας υπόψη τη ζήτηση δυνατοτήτων βρεφονηπιακής μέριμνας και τα εθνικά συστήματα παροχής, έως το 2010 την παροχή βρεφονηπιακής φροντίδας για το 90 % τουλάχιστον των παιδιών μεταξύ της ηλικίας των 3 ετών και της ηλικίας της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης και για το 33 %

τουλάχιστον των παιδιών ηλικίας κάτω των τριών ετών». ⁽⁴⁾ Σε ορισμένα δε κράτη, απαιτείται μεγαλύτερη προσπάθεια για την επιτυχή εφαρμογή των αναγκαίων αυτών μέτρων.

2.5 Η ανακοίνωση της Επιτροπής για τις δημογραφικές μεταβολές περιλαμβάνει τους παράγοντες που οδηγούν στη γήρανση του ευρωπαϊκού πληθυσμού: χαμηλός δείκτης γονιμότητας –με αποτέλεσμα τη μείωση του εργατικού δυναμικού– και μεγαλύτερες πιέσεις για κρατικές δαπάνες ⁽⁵⁾ Τον Μάρτιο του 2006, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επεσήμανε την ανάγκη καλύτερης ισορροπίας μεταξύ του επαγγελματικού και του ιδιωτικού βίου, με σκοπό την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης, ευημερίας και ανταγωνιστικότητας, και ενέκρινε το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Ισότητα των Φύλων ⁽⁶⁾. Στη δεύτερη ανακοίνωση της Επιτροπής με θέμα την προώθηση της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών, θίγεται το ζήτημα των δημογραφικών και κοινωνικών μεταβολών, καθώς και των ενδεχόμενων δυσκολιών χρηματοδότησης και παροχής αγαθών και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων αυτών της φροντίδας των παιδιών ⁽⁷⁾

2.6 Οι πολίτες και οι εκπρόσωποι της κοινωνίας πολιτών με τους οποίους διαβουλευτήκε η Επιτροπή εξέφρασαν την ανησυχία τους για το γεγονός ότι η ύπαρξη ενός παιδιού επηρεάζει περισσότερο τις επαγγελματικές προοπτικές των γυναικών απ' ό,τι των ανδρών –το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών με προστατευόμενα τέκνα ανέρχεται μόλις στο 65 % έναντι 91,7 % για τους άνδρες. Οι γυναίκες βρίσκονται αντιμέτωπες με τις συνέπειες των στερεοτυπικών ιδεών σχετικά με τις οικιακές τους ευθύνες και την εργασιακή ικανότητά τους ⁽⁸⁾. Αυτό μπορεί να έχει ως συνέπεια τη μείωση του αριθμού των γυναικών που επιστρέφουν στην αγορά εργασίας μετά την απόκτηση τέκνου.

2.7 Η παιδική φτώχεια στην Ευρώπη ⁽⁹⁾ και ο στόχος της εφαρμογής των διατάξεων της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού ανά την ΕΕ ⁽¹⁰⁾ αποτελούν ζητήματα ζωτικής σημασίας, δεδομένου ότι, όπως αναφέρεται στην ανακοίνωση της Επιτροπής, η φτώχεια των γονέων και ο κοινωνικός αποκλεισμός περιορίζουν σοβαρά τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που προσφέρονται στα παιδιά. Συνεπώς, προβάλλει ως αδήριτη ανάγκη να εξέλθουμε από τον κύκλο της φτώχειας ⁽¹¹⁾

⁽⁴⁾ Υλοποίηση των στόχων της Βαρκελώνης όσον αφορά τις υπηρεσίες φροντίδας για παιδιά προσχολικής ηλικίας, COM(2008) 638 Βρυξέλλες.

⁽⁵⁾ Το δημογραφικό μέλλον της Ευρώπης, μετατροπή μιας πρόκλησης σε ευκαιρία (COM(2006) 571 τελικό).

⁽⁶⁾ Βλ. Παράρτημα II στα συμπεράσματα του Συμβουλίου από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών στις 23 και 24 Μαρτίου 2006 στην εξής ιστοσελίδα:

http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/89013.pdf

⁽⁷⁾ Προώθηση της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών, COM(2007) 244 τελικό

⁽⁸⁾ «Citizen's Summary – Better maternity leave provisions designed to promote reconciliation of family and working life» (Σύνοψη για τους πολίτες –Βελτίωση των διατάξεων για την άδεια μητρότητας με σκοπό την προώθηση του συνδυασμού οικογενειακού και εργασιακού βίου) (ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=611&langId=en)· Κοινή θέση της Κοινωνικής Πλατφόρμας σχετικά με την αναθεώρηση της οδηγίας 96/34/ΕΚ του Συμβουλίου της 3ης Ιουνίου 1996 σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για τη γονική άδεια, Ιανουάριος 2009.

⁽⁹⁾ Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *Child Poverty and Well-Being in the EU – Current status and way forward* (Φτώχεια και ευημερία των παιδιών στην ΕΕ - Τρέχουσα κατάσταση και προοπτικές), Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2008.

⁽¹⁰⁾ UNCRC (Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού).

⁽¹¹⁾ Προς μια στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα δικαιώματα του παιδιού (COM(2006) 367 τελικό), Βρυξέλλες, 2006.

⁽³⁾ Η φροντίδα των παιδιών στην ΕΕ το 2006, Eurostat/08/172· η Βουλγαρία και η Ρουμανία έγιναν μέλη της ΕΕ την 1η Ιανουαρίου 2007 και δεν τους είχε προηγουμένως ζητηθεί να συλλέξουν σχετικά στοιχεία.

2.8 Η Επιτροπή είχε συστήσει και διατηρήσει από το 1986 έως το 1996 μια υπερεθνική ομάδα, το Δίκτυο για τη φροντίδα παιδιών, με αντικείμενο ειδικής μελέτης τρία συγκεκριμένα σημεία: τις υπηρεσίες για τα παιδιά, τη γονική άδεια και τον άνδρα ως υπεύθυνο για τη φροντίδα του παιδιού. Οι 40 ποιοτικοί στόχοι που έδωσε το Δίκτυο συνθέτουν το πλαίσιο στο οποίο θα κινηθούν οι μελλοντικές πολιτικές. Αυτό συνεπάγεται την πολιτική δέσμευση της ΕΕ αναφορικά με τις υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών και τους επιδιωκόμενους στόχους.

2.9 Πολυάριθμες μελέτες, έγγραφα προσανατολισμού και αναλύσεις έχουν εκπονηθεί με σκοπό να εμβαθύνουμε στις ανάγκες των παιδιών και των οικογενειών, καθώς και στις υφιστάμενες και μελλοντικές διατάξεις⁽¹²⁾ Η αγωγή και η φροντίδα παιδιών νηπιακής ηλικίας έχουν αναλυθεί και εξεταστεί με τη βοήθεια διάφορων προσεγγίσεων, όπως τα έγγραφα που εξέδωσαν τα τελευταία χρόνια η Επιτροπή και οι υπηρεσίες της. Όλες αυτές οι προσεγγίσεις περιλαμβάνουν τη σχετική με τα δικαιώματα των παιδιών προσέγγιση⁽¹³⁾, τα εκπαιδευτικά ζητήματα⁽¹⁴⁾, την τρέχουσα κατάσταση και το μέλλον της φροντίδας στην ΕΕ⁽¹⁵⁾, το συμπόσιο με θέμα την ανάγκη βελτίωσης της φροντίδας και αγωγής παιδιών νηπιακής ηλικίας⁽¹⁶⁾, τον παράγοντα της κοινωνικής πολιτικής για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού για τις ευπαθέστερες ομάδες παιδιών και, τέλος, τις αξιολογήσεις των σχετικών ερευνών και σχεδίων⁽¹⁷⁾

(12) *Starting Strong* (Δυνατή αρχή), ΟΟΣΑ, 2001 / *Childcare services in Europe* (Υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών στην Ευρώπη), Foundation Findings, 2009 / *Families and childcare services* (Οικογένειες και υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών), Eurofound, 2009 / *Early Childhood Education and Care key lessons from research and policy makers* (Αγωγή και φροντίδα παιδιών νηπιακής ηλικίας και βασικά μαθήματα για τη φροντίδα των παιδιών από τους αναλυτές και τους αρμόδιους χάραξης πολιτικής), NESSE, 2009 / *The Provision of childcare services, Comparative review of 30 European countries* (Η παροχή υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών - Συγκριτική σύνοψη 30 ευρωπαϊκών κρατών), Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009 / *Child Poverty and well being in the EU* (Φτώχεια και την ευημερία των παιδιών στην ΕΕ), Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008 / *Changing Childhood in a Changing Europe* (Μεταλλασσόμενη παιδική ηλικία σε μια μεταλλασσόμενη Ευρώπη), ΕΚΦ, 2009 / *Babies and Bosses* (Μωρά και αφεντικά), ΟΟΣΑ, 2007 / *Education Today, the OECD perspective* (Εκπαίδευση σήμερα - Η προοπτική του ΟΟΣΑ), 2009 / *Tackling Social and Cultural Inequalities through Early Childhood Education and Care in Europe* (Η αντιμετώπιση των κοινωνικών και πολιτισμικών ανισοτήτων μέσω της αγωγής και της φροντίδας παιδιών νηπιακής ηλικίας στην Ευρώπη), Eurydice, 2009 / *Out of school care services for school aged children* (Εξωσχολικές υπηρεσίες φροντίδας παιδιών σχολικής ηλικίας), Eurofound, 2007 / *Employment developments in childcare services for school-aged children* (Επαγγελματικές εξελίξεις στις υπηρεσίες φροντίδας παιδιών σχολικής ηλικίας), Ευρωπαϊκό ίδρυμα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, 2006 / *The Childcare Transition*, έκδοση της UNICEF Δελτίο αριθ. 8, Φλωρεντία, 2008 / συμπόσιο με τίτλο: *Early Matters*, Βρυξέλλες, 2008.

(13) Προς μια στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα δικαιώματα του παιδιού, 2006

(14) Ανακοίνωση της Επιτροπής «Αποδοτικότητα και ισότητα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», COM (2006) 481 τελικό.

(15) *Childcare services in the EU- what future?* (Το μέλλον των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών), Eurofound

(16) *Early matters*, συμπόσιο της επιτροπής ECEC (Φροντίδα και αγωγή παιδιών νηπιακής ηλικίας) του ΟΟΣΑ, Οκτώβριος 2008, Βρυξέλλες

(17) *Tackling social and cultural inequalities through early childhood education and care in Europe*, (Η αντιμετώπιση των κοινωνικών και πολιτισμικών ανισοτήτων μέσω της αγωγής και της φροντίδας παιδιών νηπιακής ηλικίας στην Ευρώπη) Eurydice, 2009, *Early Childhood education and care - key lessons for policy makers* (Αγωγή και φροντίδα παιδιών νηπιακής ηλικίας και βασικά μαθήματα για τη φροντίδα των παιδιών από τους αναλυτές και τους αρμόδιους χάραξης πολιτικής), NESSE, 2009.

3. Γενικές παρατηρήσεις

3.1 Στην ανακοίνωσή της του 2006⁽¹⁸⁾, η Επιτροπή ανέφερε ότι τα δικαιώματα των παιδιών αποτελούν προτεραιότητα για την ΕΕ και ότι τα κράτη μέλη δεσμεύονται να εφαρμόζουν τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού και τα προαιρετικά πρωτόκολλα της, καθώς και τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας. Τον Μάρτιο του 2006, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζήτησε από τα κράτη μέλη «να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για την ταχεία και σημαντική μείωση της παιδικής φτώχειας και για την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση»⁽¹⁹⁾. Με γνώμονα το παρόν θέμα, τούτο σημαίνει ότι πρέπει να παρέχεται σε όλα τα παιδιά η δυνατότητα κατάλληλης βρεφονηπιακής και εξωσχολικής αγωγής και φροντίδας βάσει των αναγκών τους να ανατραφούν σωστά, καθώς και των εκάστοτε οικογενειακών συνθηκών. Επιπλέον, πρέπει να έχουν πρόσβαση σε ευέλικτη, ποιοτική, οικονομικά προσιτή και ανοικτή σε όλους αγωγή και φροντίδα τουλάχιστον μέχρι την ηλικία των 14 ετών.

3.2 Η ανάπτυξη των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών αφήνει στους γονείς μεγαλύτερα περιθώρια να συνδυάσουν τον επαγγελματικό με τον ιδιωτικό και τον οικογενειακό τους βίο. Τούτο ισχύει ιδίως για τις γυναίκες, οι οποίες, όταν αντιμετωπίζουν ανεπαρκείς επιλογές φροντίδας των παιδιών, εγκαταλείπουν την προσπάθεια, αδυνατούν να βρουν εργασία ή να ωφεληθούν μέσω της κατάλληλης προσαρμογής της εργασίας τους στις ανάγκες τους, συχνότερα απ' ό,τι οι άνδρες. Συνέπεια αυτού είναι να μην αξιοποιούν στο έπακρο τις δυνατότητές τους και να μην καταφέρνουν να προστατεύσουν την οικογένειά τους από το φάσμα της φτώχειας. Εξάλλου, τα παραπάνω συνδέονται άμεσα με τις δημογραφικές μεταβολές, δεδομένου ότι η αδυναμία συμβίβασης των επαγγελματικών με τις οικογενειακές υποχρεώσεις οδηγεί σε μείωση των ποσοστών γεννήσεων.

3.3 Η Ευρώπη διαθέτει ένα νομικό πλαίσιο το οποίο απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω φύλου μέσω μιας σειράς νομοθετικών μέτρων. Εντούτοις, συχνά οι γυναίκες ελαττώνουν τις ώρες εργασίας τους ή ζητούν μεγαλύτερες άδειες προκειμένου να ασχοληθούν με τη φροντίδα των παιδιών τους. Αποτέλεσμα αυτού είναι να εισπράττουν μικρότερο μισθό και σύνταξη και να οδηγούνται σε καθεστώς φτώχειας στην εργασία, κυρίως στις περιπτώσεις των μονογονεϊκών ή των πολύτεκνων οικογενειών. Αν και ο περιορισμός του χρόνου εργασίας είναι ζήτημα προσωπικών επιλογών, ενδέχεται να σχετίζεται, μεταξύ άλλων, και με την έλλειψη κατάλληλων υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών.

3.4 Οι γονείς πρέπει να διαθέτουν την ευχέρεια να επιλέξουν πότε θα τους χορηγηθεί η γονική άδεια και, ει δυνατόν, να τη συνδυάζουν με τις ενδεδειγμένες επιλογές για τη φύλαξη του παιδιού τους. Ωστόσο, υπό αυτή την έννοια, θα πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως οι εθνικές πολιτικές και προτεραιότητες, οι ανάγκες των επιχειρήσεων, οι πιέσεις του κοινωνικού συνόλου ή οι ανάγκες των παιδιών. Άρα οι αλλαγές θα πρέπει να επιδεικνύουν την ανάλογη ευαισθησία ώστε να συνοδεύονται από ειδικά μέτρα.

3.5 Ανά την ΕΕ, πάνω από 6 εκατομμύρια γυναίκες ηλικίας από 25 μέχρι 49 ετών δηλώνουν αναγκασμένες να απέχουν από την εργασία τους ή να υποαπασχολούνται εξαιτίας των οικογενειακών τους υποχρεώσεων και για πάνω από το ένα τέταρτο εξ αυτών ο λόγος είναι η έλλειψη ή το υψηλό κόστος των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών⁽²⁰⁾

(18) Προς μια στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα δικαιώματα του παιδιού (COM(2006) 367 τελικό).

(19) Βλ. παράγραφο 72 των συμπερασμάτων της Προεδρίας της 23ης και 24ης Μαρτίου 2006 (πρβλ. υποσημείωση 8 ανωτέρω).

(20) *Childcare Services in Europe* (Υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών στην Ευρώπη), Foundation Findings, Ευρωπαϊκό ίδρυμα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, Δουβλίνο, 2009, σ. 9, www.eurofound.europa.eu.

3.6 Η πρόσβαση σε ποιοτική, οικονομική και προσιτή φροντίδα και αγωγή παιδιών νηπιακής ηλικίας και σε αντίστοιχα εξωσχολικά προγράμματα, δεν αποτελεί μόνο εγγύηση ότι το παιδί θα βρίσκεται σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον που ενδείκνυται για την ανατροφή του, αλλά επιτρέπει παράλληλα στους γονείς (και πρωτίστως τις γυναίκες) να εργάζονται κανονικά. Οι ποιοτικές υπηρεσίες φύλαξης των παιδιών επιδρούν θετικά στην ποιότητα ζωής και στη μελλοντική εξέλιξη των παιδιών, των γονέων, της οικογένειας και των κοινοτήτων.

3.7 Οι ποικίλοι στόχοι των στρατηγικών της ΕΕ ως προς την εφαρμογή της στρατηγικής της Λισσαβώνας, οι στόχοι της Βαρκελώνης και οι προεκτάσεις τους, αλλά και οι αντίστοιχοι όσον αφορά το δημογραφικό πρόβλημα, την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών, τις ίσες ευκαιρίες ανδρών-γυναικών και την καλύτερη εξισορρόπηση των επαγγελματικών με τις οικογενειακές υποχρεώσεις μπορούν να υλοποιηθούν εν μέρει χάρη στην πρόνοια για τη φροντίδα των παιδιών. Συνεπώς, οι κρατικοί φορείς καλούνται να εντείνουν τις προσπάθειές τους έτσι ώστε να εξασφαλίσουν αυτές τις προϋποθέσεις με γνώμονα το συμφέρον των παιδιών.

3.8 Ο ταχέως αναπτυσσόμενος κλάδος των υπηρεσιών για τη φύλαξη των παιδιών παρέχει έναν ολοένα αυξανόμενο αριθμό θέσεων εργασίας σε άνδρες και γυναίκες ⁽²¹⁾, παράλληλα με την αύξηση των προαπαιτούμενων ως προς την εκπαίδευση, την κατάρτιση, αλλά και την ενίσχυση του κύρους και των απολαβών των εν λόγω επαγγελματιών.

3.9 Πολλά από τα κράτη μέλη έχουν θεσπίσει δέσμες μέτρων για τον καλύτερο συνδυασμό του επαγγελματικού με τον οικογενειακό και τον ιδιωτικό βίο, απηχώντας τις διαφορετικές ανάγκες της εκάστοτε αγοράς εργασίας και την ποικιλομορφία των παραδόσεων και των πολιτισμών στην Ευρώπη. Το ευρύ φάσμα και η ευελιξία των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών και των υπόλοιπων συναφών μέσων εντάσσονται στη γενικότερη λογική του πράγματος. Τα μέσα αυτά περιλαμβάνουν προγράμματα κοινωνικής ένταξης, ελαστική διευθέτηση του εργασιακού καθεστώτος, γονικές και λοιπές μορφές άδειας (με σκοπό τον συνδυασμό του επαγγελματικού με τον οικογενειακό και τον ιδιωτικό βίο), δικαιώματα των παιδιών και –μέσω αυτών– ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης των κρατών μελών της ΕΕ.

4. Ειδικές παρατηρήσεις

4.1 Η φροντίδα των παιδιών στην ΕΕ συνιστά μια γοργά αναπτυσσόμενη και εξελισσόμενη βιομηχανία με συγκεκριμένες ελάχιστες προδιαγραφές. Οι ανάγκες των παιδιών κατά τα σημαντικά πρώτα χρόνια της ζωής τους, ο παράγοντας της επένδυσης στην παροχή υπηρεσιών όπως η προπαρασκευή για το σχολείο και για την επιτυχία στη μαθητική σταδιοδρομία και μετέπειτα στην ενήλικη ζωή, καθώς και τα ευτυχημένα χρόνια, αποτελούν μια σχετικά νέα έννοια που λειτουργεί ευεργετικά πρωτίστως για το ίδιο το παιδί, αλλά και για την κοινότητα και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο ⁽²²⁾.

4.2 Μέχρι προσφάτως, δινόταν συχνά έμφαση μέσω των κρατικών δαπανών στη φροντίδα των παιδιών ηλικίας από 3 ετών έως την ηλικία έναρξης της σχολικής φοίτησης, προκειμένου να προετοιμαστούν καταλλήλως για το σχολείο. Ωστόσο, οι επενδύσεις στη φροντίδα των παιδιών πρέπει να διοχετευτούν εξίσου τόσο σε μικρότερες ηλικίες, όσο και στους μαθητές μέχρι την ηλικία των 14 ετών. Τούτο σημαίνει

⁽²¹⁾ Ειδικότερα μέσω της προαναφερθείσας στρατηγικής της Λισσαβώνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση.

⁽²²⁾ P. Reid, D. White: Eurofound, Out of school care services for children living in disadvantaged areas (Εξωσχολικές υπηρεσίες φροντίδας παιδιών που ζουν σε μειονεκτικές περιοχές), Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2007.

αφενός καλύτερη ημερήσια φροντίδα ενώ οι γονείς εργάζονται, αφετέρου δε προγραμματισμό δραστηριοτήτων, εξωσχολικής φροντίδας, καθώς και δραστηριοτήτων εκπαιδευτικού χαρακτήρα και αναψυχής για όλους. Όλα αυτά αποδεικνύονται ιδιαίτερα χρήσιμα για την προετοιμασία του παιδιού για την ενήλικη ζωή, πέραν της ασφάλους και ευχάριστης αξιοποίησης του χρόνου του.

4.3 Η κοινωνικοποίηση και η ανάπτυξη ενός αξιακού συστήματος αποτελούν ουσιαστικό στοιχείο της ανατροφής στην οικογένεια η οποία συμπληρώνεται από την επίσημη αγωγή και φροντίδα των παιδιών νηπιακής ηλικίας. Υπάρχουν και άλλοι φορείς παροχής ανεπίσημης αγωγής –μη κυβερνητικές οργανώσεις για τα παιδιά και τη νεολαία και κέντρα νεότητας– που συμβάλλουν στην απόκτηση πρακτικών δεξιοτήτων και συμμετέχουν στη διαδικασία της διά βίου μάθησης. Το 70 % των γνώσεων και των δεξιοτήτων μας αποκτώνται μέσω της ανεπίσημης εκπαίδευσης. Γι' αυτό τον λόγο, πρέπει να αναγνωριστούν και να υποστηριχθούν όλες οι πιθανές μορφές εκπαίδευσης.

4.4 Σε ειδικές περιπτώσεις (παιδιά με αναπηρίες, παιδιά μεταναστών, γονείς με κλονισμένη πνευματική υγεία κ.τ.λ.) η φροντίδα των παιδιών μπορεί να παράσχει στα παιδιά τη δυνατότητα να παραμείνουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον αντί να απομακρυνθούν από αυτό. Η ύπαρξη διαφορετικών μορφών φροντίδας των παιδιών αποτελεί παράγοντα ζωτικής σημασίας για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, ιδίως για τις μειονεκτικές περιοχές και τις αντίστοιχες ομάδες του πληθυσμού και τα νοικοκυριά, τα οποία –κατά τ' άλλα– διαβιώνουν υπό καλές συνθήκες. Η παροχή φροντίδας των παιδιών αφενός είναι μέρος της απάντησης στα κοινωνικά, οικονομικά ζητήματα και στα προβλήματα υγείας που ταλανίζουν τα εν λόγω μειονεκτούντα νοικοκυριά, αφετέρου προάγει την κοινωνική ένταξη των αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού.

4.5 Έχοντας υπόψη τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού ⁽²³⁾, η Επιτροπή καλείται να πραγματοποιήσει μια παράλληλη μελέτη αντίκτυπου αναφορικά με τα προτεινόμενα μέτρα για τα παιδιά. Τα παιδιά πρέπει να τυγχάνουν καλής ανατροφής και να διασφαλίζεται η προσωπική τους ευημερία. Η τελευταία, μαζί με την αξία της παιδικής ηλικίας σε αυτό το τόσο σημαντικό στάδιο της ζωής του ατόμου, είναι στοιχεία με μεγάλη βαρύτητα –ωστόσο, πέραν αυτών, τα παιδιά αποτελούν το εργατικό δυναμικό του μέλλοντος και η έλλειψη μέριμνας και στήριξης σε αυτή την πρώιμη φάση της ζωής του ατόμου ενδέχεται να οδηγήσουν σε αποτυχημένη σχολική σταδιοδρομία και, μετέπειτα, ένταξη στην κοινωνία.

4.6 Η παροχή υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών συνιστά επαγγελματική προοπτική παραδοσιακά, και ως επί το πλείστον, για τις γυναίκες • ωστόσο, είναι επιθυμητή η ισότητα των δύο φύλων και ο συνδυασμός τους στην απασχόληση, κάτι που θα επιτευχθεί με τη μεγαλύτερη συμμετοχή των ανδρών. Η υψηλής ποιότητας εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση, η εποπτεία και η ενίσχυση του κύρους των επαγγελματιών μέσω της αύξησης των απολαβών αποτελούν εγγύα για καλύτερες υπηρεσίες και ισόρροπη εκπροσώπηση των δύο φύλων στον κλάδο.

⁽²³⁾ Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία εγκρίθηκε με το ψήφισμα 44/25 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ της 20ής Νοεμβρίου 1989 και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990, σύμφωνα με το άρθρο 49. <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>.

4.7 Σύμφωνα με τους στόχους της Βαρκελώνης, έως το 2010, τουλάχιστον το 33 % των παιδιών ηλικίας κάτω των 3 ετών και το 90 % των παιδιών μεταξύ της ηλικίας των 3 ετών και της ηλικίας της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης θα πρέπει να απολαύουν ημερήσιας φύλαξης, ωστόσο καμία ειδική μνεία δεν γίνεται στις διάφορες μορφές φροντίδας των παιδιών. Καθίσταται, λοιπόν, επιτακτικό να συγκροτηθεί ευρωπαϊκή πλατφόρμα που θα τις κατατάξει σε κατηγορίες και θα τις βελτιώσει με κριτήρια την ποιότητα, την ευελιξία, την προσβασιμότητα και το κόστος τους. Ωστόσο, το ερώτημα εξακολουθεί να υφίσταται: τι συμβαίνει με όσα παιδιά δεν μπορούν να λάβουν τη σχετική φροντίδα, παρά το γεγονός ότι την χρειάζονται; Απαιτούνται συνεπώς περαιτέρω έρευνες και κατάλληλα στοιχεία για την επανεξέταση του θέματος και την εξεύρεση των πιθανών απαντήσεων.

4.8 Όσον αφορά την ποιότητα των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών, οι πληροφορίες που διαθέτουμε σχετικά με τις ανεπίσημες οικιακές υπηρεσίες φροντίδας είναι περιορισμένες. Πολλά από τα

άτομα που τις παρέχουν στερούνται των απαραίτητων προσόντων, δεν είναι επισήμως εγγεγραμμένοι και παραμένουν εκτός των αναγνωρισμένων ελεγκτικών συστημάτων. Αυτοί οι εργαζόμενοι δεν εντάσσονται σε καμία επίσημη επαγγελματική ομάδα, με συνέπεια να μην απολαύουν κατάλληλης επαγγελματικής προστασίας. Τα κράτη μέλη και οι τοπικές αρχές πρέπει να δεσμευθούν ότι θα διασφαλίσουν την παροχή κάθε μορφής ποιοτικών φροντίδων. Εξάλλου, οι εν λόγω ανεπίσημες υπηρεσίες φροντίδας θέτουν σε κίνδυνο και τα ίδια τα παιδιά. Οι κοινωνικοί εταίροι πρέπει να ζητήσουν τη θέσπιση κανόνων και καθεστώτος διαφάνειας όχι μόνο στον κλάδο της επαγγελματικής φροντίδας των παιδιών, αλλά και στις άλλες μορφές οικιακών και ανεπίσημων υπηρεσιών φροντίδας, ενισχύοντας και απαιτώντας την ύπαρξη επαγγελματικής κατάρτισης και εποπτείας. Επίσης, πρέπει να παρασχεθούν φορολογικά κίνητρα για την κατασκευή ανώτερης ποιότητας εγκαταστάσεων φροντίδας. Δεδομένου του υψηλού αριθμού γυναικών που δραστηριοποιούνται στον κλάδο, η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και η αναβάθμιση των προσόντων αναμένεται να συμβάλουν στην ευρύτερη στρατηγική της ΕΕ στον εν λόγω τομέα ⁽²⁴⁾.

Βρυξέλλες, 20ης Ιανουαρίου 2010.

Ο Πρόεδρος
της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής
Mario SEPI

(24) Γνωμοδότηση της ΕΟΚΕ, ΕΕ C 277 της 17.11.2009, σ. 102.